

Katarzyna Plutecka

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Sytuacja rodzinna rodzeństwa mającego brata lub siostrę niesłyszącą

*Nasze szczęście, że wobec rozmaitych rozczarowań
my przynajmniej możemy liczyć na siebie*

Bolesław Prus

Artykuł ma charakter empiryczny. Celem badań była diagnoza sytuacji rodzinnej słyszącego rodzeństwa mającego brata lub siostrę niesłyszącą. W badaniu wzięły udział 73 osoby, które są siostrami (39 osoby) i braćmi (34 osób). Badania miały charakter eksploracyjny. Wyniki z niniejszych badań świadczą, że płeć rodzeństwa nie była czynnikiem różnicującym podczas realizowanych przez nich ról społecznych w systemie rodzinnym. Bracia i siostry postrzegają przypisane role społeczne w sposób świadomy. Analiza materiału empirycznego pozwoliła zdiagnozować wiedzę i opinie respondentów na temat funkcjonowania podsystemu: słyszące rodzeństwo – niesłyszący brat/niesłysząca siostra. Ponadto rodzeństwo podkreślało potrzebę wielowymiarowego wsparcia społecznego, dostosowanego do ich potrzeb.

Słowa kluczowe: rodzeństwo, sytuacja rodzinna, uszkodzenie słuchu

The family situation of siblings with a deaf brother or sister

The article is empirical. The aim of the research was to diagnose the family situation of hearing siblings with the deaf brother or sister. 73 people who are sisters (39 people) and brothers (34 people) participated in the study. The research was exploratory. The results of this study show that the sex of siblings was not a differentiating factor in their social roles in the family system. Brothers and sisters consciously perceive assigned social roles. The analysis of empirical material allowed to diagnose the knowledge and opinions of the respondents on the functioning of the subsystem: hearing siblings - deaf brother or deaf sister. Moreover, the siblings emphasized the need for multi-dimensional social support tailored to their needs.

Keywords: siblings, family situation, hearing impairment

Wprowadzenie teoretyczne

Przedstawiciele teorii psychologicznych próbują wyjaśnić: kim jest człowiek i jaki jest jego związek ze środowiskiem w kontekście dynamicznych zmian społeczno-kulturowych, których jest uczestnikiem? Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania autorzy stosują system pojęciowy, odnoszący się do procesów rodzinnych, znaczenia rodziny dla rozwoju człowieka w biegu życia oraz jej powiązania z innymi środowiskami społecznymi (Dykcik 2010; Świętochowski 2014). Rodzina stanowi naturalne środowisko, które ma swoistą trajektorię rozwojową w makrosystemie i dlatego pozostaje w związku z innymi mikrosystemami i systemami rzędów pośrednich (a dokładnie z mezosystemem i egzosystemem). Według teorii systemowych poszczególne członkowie rodziny, w zależności od jej struktury, mogą należeć równocześnie do kilku podsystemów, a procesy przebiegające w niniejszych podsystemach wpływają na inne podsystemy rodziny. Różnorodność wzajemnych relacji interpersonalnych w poszczególnych podsystemach decyduje o dynamice całego systemu, o poziomie i jakości życia określając jego spójność, integralność, a także siłę i trwałość (Liberska 2014: 222). W systemie rodzinnym wyróżnia się cztery zasadnicze rodzaje interakcji i relacji, a są to wzajemne oddziaływania:

- między małżonkami,
- między rodzicem a dzieckiem,
- między rodzeństwem,
- w ramach podsystemów w szeroko rozumianym systemie rodzinnym, jakimi są rodzina wielopokoleniowa lub rodzina rozszerzona.

Znaczącą rolę dla rozwoju osobowości i socjalizacji dziecka w rodzinie ma rodzeństwo. Victor Ciciirelli (1985) zaproponował wyjaśnienie znaczenia wzajemnych oddziaływań w podsystemie rodzeństwo w ramach podejścia formalnobiologicznego i psychologicznego. W myśl pierwszego ujęcia relacje między rodzeństwem mogą być wynikiem powiązania poprzez pokrewieństwo w drugim stopniu w linii bocznej, czyli przez posiadanie tych samych, biologicznych rodziców. W tym przypadku podsystem rodzeństwo stanowi naturalną podstawę jednych z najdłuższych i najbliższych stosunków społecznych w biegu życia. To wspólne doświadczanie bliskości fizycznej i emocjonalnej powoduje, że dzieci uczą się rozumieć swoje potrzeby rozwojowe i mogą być dla siebie wzajemnie „obiektem przejściowym” (Winnicott 2010). Z kolei drugie podejście, psychologiczne obejmuje nie tylko działania zewnętrzne i interakcje między rodzeństwem, ale też inne składniki niniejszych relacji o wymiarze subiektywnym, poznawczym czy afektywnym. Na podstawie analizy różnych przypadków Henri Parens (1988) wykazał: czym dla siebie wzajemnie może być rodzeństwo. Autor stwierdził, że zadaniom rozwojowym rodzeństwa już od wczesnego dzieciństwa towarzyszą

różnorodne emocje, ułatwiające lub utrudniające ich realizację. Rodzeństwo może być nie tylko obiektem silnych uczuć: miłości, wrogości, ale też obiektem erotycznych uczuć, a w dalszych etapach życia namiastką dzieciństwa, obiektem przeniesienia, a także obiektem rywalizacji lub pomagania sobie wzajemnie przy spełnianiu pragnień i pokonywania ważnych zadań rozwojowych. W efekcie niniejszych analiz autor udowodnił, że relacje łączące rodzeństwo są nacechowane ambiwalencją, postrzeganą w społeczeństwie poprzez stereotyp Jasia i Małgosi albo Kaina i Abla. Powyższa polaryzacja sugeruje istnienie w aspekcie tych relacji jednoczesnie: czułości i odrzucenia, rywalizacji i bliskości albo miłości i nienawiści.

Stosunki między rodzeństwem były również przedmiotem rozważań przedstawicieli koncepcji psychoanalitycznych. Już Zygmunta Freud (1997) interpretował braterstwo jako pierwotny związek ze wszystkim co żyje, przy czym mający pochodzenie totemiczne. W ujęciu twórcy psychoanalizy pokrewieństwo, więzy krwi stawiają rodzeństwo na szczycie hierarchii ważności. Z kolei Jürg Willi (1996) w kontekście niniejszych rozważań zaproponował termin koluzja, rozumiany jako współdziałanie partnerów na podstawie wspólnej podświadomości. Zdaniem autora rodzeństwo w dynamicznym procesie rozwoju indywidualnego tworzy związek, w którym zachowania są determinowane osobistą historią. Ich relacje mogą przybierać cztery, następujące formy:

1. narcystyczna, wyrażona poprzez pytanie: w jakim stopniu rodzeństwo rezygnuje ze swoich osobistych planów dla drugiego?
2. oralna, określona pytaniem: w jakim stopniu miłość rodzeństwa wyraża dbanie o siebie nawzajem?
3. analno-sadystyczna, skoncentrowana na uzyskaniu autonomii każdego z rodzeństwa,
4. falliczno-edypalna, dotycząca rozumienia związku rodzeństwa jako odcięcia się od siebie i uzyskania fallicznego wpływu.

Rodzeństwo słyszące osób niesłyszących stanowi jeden z najmniej zbadanych podsystemów w rodzinie. Fakt bycia bratem lub siostrą niesłyszącego rodzeństwa może stanowić istotne zagrożenie dla ich dobrostanu i wiąże się z pojawieniem dodatkowych obciążeń. Najczęściej są one związane z troszczeniem się i wykonywanymi, dodatkowymi obowiązkami opiekuńczo-wychowawczymi nad młodszym rodzeństwem. W efekcie unikają kontaktów z rówieśnikami, co przyczynia się do trudności w nawiązywaniu kontaktów, pojawienia problemów adaptacyjnych, zaburzeń emocjonalnych. Doświadczają wielu negatywnych uczuć i obaw związanych z tą sytuacją rodzinną i dlatego potrzebują różnych form wsparcia, które przyczynią się do zwiększenia satysfakcji z życia. Jednak bycie bratem lub siostrą niesłyszącego rodzeństwa może być również źródłem pozytywnych doświadczeń, które wpływają na zadowolenie z ogólnej jakości życia w rodzinie

(Hosseinkhanzadeh, Seyed Noori, Esapoor, Yeganeh 2014). Verte, Hebbrecht i Roeyers (2006: 90–91) stwierdzili, że relacje między rodzeństwem jest to identyfikacja dwustronna, która może przybierać formę wzajemnego wczuwania się w sytuację drugiej osoby. Obecność niesłyszącego rodzeństwa staje się okazją do rozwoju w takich obszarach, jak: kompetencje społeczne, umiejętności poznawcze i samoocena. Natomiast negatywne relacje mogą być związane z tym, że rodzeństwo słyszące ma poczucie winy z powodu uszkodzenia słuchu siostry lub brata i doświadczają problemów emocjonalnych oraz adaptacyjnym.

Jakość relacji między słyszącym rodzeństwem dzieci niesłyszących, które używają implantów ślimakowych lub aparatów słuchowych diagnozowali Bat-Chava Yael, Martin, Daniela (2002). Autorzy stwierdzili, że kolejność urodzeń, płeć, wielkość rodziny oraz postawy rodziców były kluczowymi czynnikami w relacjach między nimi. Korzystniejsza dla kształtowania się niniejszych relacji jest sytuacja rodzinna, gdy dziecko niesłyszące jest starsze od słyszącego brata lub siostry. Jeżeli rodzeństwo niesłyszące jest młodsze to zwiększa się prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów podczas nawiązywania symetrycznych ról w interakcjach. Duża różnica wieku koreluje z lepszym przystosowaniem rodzeństwa. Większe obciążenie odczuwają starsze słyszące siostry, bo mają więcej obowiązków związanych z opieką nad młodszym niesłyszącym rodzeństwem. Starsze siostry są bardziej obowiązkowe i opiekuńcze niż starsi bracia, i dlatego biorą na siebie większą odpowiedzialność. W efekcie nawiązują pozytywne relacje z rodzeństwem niesłyszącym i tym samym starają się pomóc rodzicom w opiece. Należy jednak podkreślić, że starsze rodzeństwo słyszące nawiązuje lepsze relacje z młodszym rodzeństwem niesłyszącym. Ponadto odczuwają mniej trudności związanych z opieką nad młodszym niesłyszącym rodzeństwem, pomimo iż mają więcej obowiązków. Rodzeństwo lepiej funkcjonuje w rodzinie, gdzie jest więcej dzieci, bo wtedy wspierają się emocjonalnie, dzielą się przeżyciami i obowiązkami dotyczącymi opieki nad niesłyszącym rodzeństwem. Nie odczuwają takiego dużego obciążenia, jak jedynacy. Postawy wychowawcze rodziców również wpływają na jakość relacji między rodzeństwem. Pozytywny stosunek i nastawienie rodziców do uszkodzenia słuchu dziecka sprzyja kształtowaniu się relacji, w których dominują nadzieja oraz racjonalna ocena i zdrowe podejście do nowej sytuacji życiowej.

W świetle nowszych badań Renuka Sundaram Raghuraman (2008) można poznać problematykę emocjonalnego samopoczucia starszego słyszącego rodzeństwa niesłyszących dzieci zaprotezowanych implantami ślimakowymi. Autor stwierdził, że rodzeństwo świadomie ponosi odpowiedzialność za opiekowanie się młodszym niesłyszącym rodzeństwem chcąc odciążyć swoich rodziców od ich obowiązków wychowawczych. Ponadto starsze rodzeństwo twierdzi, że rodzice mają wobec nich wysokie oczekiwania i dlatego powinni być bardziej odpowie-

działni, wyrozumiali i pomocni względem swojego niesłyszącego rodzeństwa. Postawy wychowawcze rodziców też sprzyjają lepszemu przystosowaniu emocjonalnemu. Wzajemne relacje między rodzicami korelują z relacjami między rodzeństwem. Dobre stosunki między rodzicami współwystępują z niskim poziomem stresu wśród rodzeństwa słyszącego.

Cel badań i grupa badawcza

Celem prezentowanych badań była diagnoza sytuacji rodzinnej słyszącego rodzeństwa mającego brata lub siostrę niesłyszącą. Głównym problemem badawczym było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: jak postrzegają realizowane przez siebie role bracia i siostry osób niesłyszących? Badania były realizowane od stycznia do marca 2020 roku. W celu zdiagnozowania znaczenia braci słyszących i siostr słyszących w rozwoju ich rodzeństwa niesłyszącego przeprowadzono badania wśród 73 osób, którzy są siostrami (39 osób) i braćmi (34 osoby). Należy jednak zaznaczyć, że niniejsze badania miały charakter eksploracyjny. Jako metodę badań zastosowano sondaż diagnostyczny z elementami techniki ankiety. Ponadto wykorzystano autorskie narzędzie badawcze: kwestionariusz ankiety. Próba badawcza została dobrana celowo w oparciu o następujące kryteria:

- konieczność posiadania rodzeństwa niesłyszącego w okresie adolescencji (od około 10/12 roku życia do około 20/23 roku życia),
- wiek badanych obejmował okres wczesnej dorosłości, czyli nie mógł przekroczyć 20/23 roku życia i nie mógł być niższy niż 35/40 rok życia,
- miejsce pochodzenia rodzeństwa to teren obecnego województwa małopolskiego.

Czynnikami różnicującymi respondentów w grupie słyszącego rodzeństwa oprócz płci, były jeszcze wykształcenie oraz obecny stan cywilny. Analiza zestawienia wykształcenia siostr i braci wykazała nieznaczne różnicowanie. Najliczniejszą populację stanowiły siostry z wykształceniem średnim (16 osób, co stanowi 41%). Wykształceniem zawodowym legitymowało się 12 siostr (31%), a wyższym 8 siostr (20%). Wśród siostr mniejszość stanowiły 3 osoby z wykształceniem podstawowym (8%). Wśród braci również dominowało wykształcenie średnie (13 osób, 38%). Na kolejnych miejscach co do liczebności, w tej grupie było u mężczyzn wykształcenie zawodowe (10 osób, 29%) i wyższe (7 osób, 21%). W grupie braci osób słyszących 4 mężczyzn (12%) legitymowało się wykształceniem podstawowym. Stan cywilny respondentów był również zróżnicowany. Dominowały osoby będące w związku małżeńskim (23 siostry, 59 % i 18 braci, 53%). Pozostali uczestnicy biorący udział w badaniach to osoby niezamężne (12 siostr, 31% i 14 braci, 41%) i osoby po rozwodzie (4 siostry, 10% i 2 braci, 6%).

Prezentacja wyników z uzyskanych badań

Analiza wyników w toku przeprowadzonych badań pozwoliły na diagnozę sytuacji życiowej rodzeństwa związanej z faktem bycia bratem lub siostrą rodzeństwa niesłyszącego. Pierwsza część pytań w kwestionariuszu ankiety dotyczyła sposobu przekazania informacji i reakcji na wiadomość o diagnozie uszkodzenia słuchu ich rodzeństwa. Zdecydowana większość badanych została poinformowana o uszkodzeniu słuchu rodzeństwa przez rodziców (27 braci, 80% i 26 sióstr, 67%). Kolejni badani wskazali, że wśród innych znaczących osób pojawili się dziadkowie (5 braci, 15% i 9 sióstr, 23%) oraz starsze rodzeństwo (2 braci, 5% i 4 siostry, 10%). Wśród pierwszych reakcji słyszącego rodzeństwa dominowały niestety reakcje negatywne: strach (23 odpowiedzi braci, 41% i 29 odpowiedzi sióstr, 49%), szok (15 odpowiedzi braci, 27% i 13 odpowiedzi sióstr, 22%), a także bezradność (5 odpowiedzi braci, 9% i 10 odpowiedzi sióstr, 17%). Należy też zauważyć, że wśród rodzeństwa była grupa, która nie pamięta swoich pierwszych reakcji na wiadomość o diagnozie uszkodzenia słuchu ich rodzeństwa (13 odpowiedzi braci, 23% i 7 odpowiedzi sióstr, 12%). Niniejsza sytuacja życiowa spowodowała, że rodzeństwo chciało dowiedzieć się o funkcjonowaniu swojego niesłyszącego brata lub niesłyszącej siostry. Większość rodzeństwa potwierdziła, że nie byli świadomi tak licznych, pośrednich konsekwencji uszkodzenia słuchu dla rozwoju ich rodzeństwa. Zdaniem respondentów ich niesłyszące rodzeństwo ma przede wszystkim problem z naturalnym rozwojem mowy i mówieniem w różnych kontekstach społecznych (19 odpowiedzi braci, 26% i 26 odpowiedzi sióstr, 24%) i znaczące trudności z odbieraniem dźwięków z otoczenia, różnicowaniem ich i reagowaniem na nie, odtwarzaniem melodii piosenek (16 odpowiedzi braci, 22% i 25 odpowiedzi sióstr, 23%). Ponadto niesłyszący bracia i niesłyszące siostry podczas porozumiewania się skłaniają się do niewerbalnych form przekazywania komunikatu, np. poprzez gesty, mimikę lub język migowy (14 odpowiedzi braci, 19% i 18 odpowiedzi sióstr, 16%) i ujawniają trudności w rozumieniu słów, wypowiedzi osób nawet z najbliższego otoczenia (12 odpowiedzi braci, 17% i 19 odpowiedzi sióstr, 17%). Poza tym słyszące rodzeństwo dostrzegło występowanie zaburzeń w wybranych sferach osobowości niesłyszących: w rozwoju emocjonalnym, np. przewyciężanie lęku przed mówieniem i nawiązywaniem kontaktu z osobami słyszącymi w nowych sytuacjach życiowych (6 odpowiedzi braci, 8% i 15 odpowiedzi sióstr, 13%), w rozwoju poznawczym np. tendencja do mechanicznego uczenia się bez rozumienia tekstu, trudności z przyswajaniem języka obcego (6 odpowiedzi braci, 8% i 8 odpowiedzi sióstr, 7%).

Pomimo powyższych trudności słyszące rodzeństwo starało się spędzać czas wolny z niesłyszącym bratem lub niesłyszącą siostrą. Analiza sposobów spędzania wolnego czasu w obu grupach nie ujawniła różnic. Preferowanymi sposobami

spędzania wolnego czasu były formy o charakterze towarzyskim, rekreacyjnym i rozrywkowym, a dokładnie: oglądanie telewizji (21 odpowiedzi braci, 22,5% i 18 odpowiedzi sióstr, 21%), gry komputerowe (20 odpowiedzi braci, 21,5% i 14 odpowiedzi sióstr, 17%), wyjścia do kina (12 odpowiedzi braci, 8% i 8 odpowiedzi sióstr, 9,5%), wyjścia na plac zabaw lub boiska sportowe (11 odpowiedzi braci, 12% i 10 odpowiedzi sióstr, 12%). Wśród kolejnych sposobów spędzania wolnego czasu pojawiły się nadal formy o charakterze rekreacyjno-sportowym, a były to: uprawianie sportu, np. narty, gra w piłkę (8 odpowiedzi braci, 9% i 6 odpowiedzi sióstr, 7%), wycieczki rowerowe (7 odpowiedzi braci, 8% i 6 odpowiedzi sióstr, 7%), wyjścia na basen (5 odpowiedzi braci, 5% i 3 odpowiedzi sióstr, 3,5%). Najmniej preferowanym sposobem spędzania wolnego czasu okazały się wspólnie zabawy, gry planszowe (3 odpowiedzi braci, 3% i 6 odpowiedzi sióstr, 7%), wyjścia do sklepu na zakupy (2 odpowiedzi braci, 8% i 4 odpowiedzi sióstr, 5%), czytanie książek lub czasopism (2 odpowiedzi braci, 2% i 7 odpowiedzi sióstr, 8%), a także wycieczki turystyczno-krajoznawcze (2 odpowiedzi braci, 2% i 2 odpowiedzi sióstr, 2%).

W opiniach większości respondentów sytuacja rodzinna spowodowała, że rodzice skupili większą uwagę na dziecku niesłyszącym i tym samym mniej interesowali się problemami dzieci słyszących (19 braci, co stanowi 56%; w tym 10 – raczej tak i 8 – zdecydowanie tak; 23 siostry, co stanowi 59%; w tym 14 – raczej tak i 9 – zdecydowanie tak). Wśród rodzeństwa nieliczną grupę stanowili ci, którzy nie dostrzegli braku zainteresowania ze strony rodziców (10 braci, co stanowi 29%; w tym 8 – raczej nie i 2 – zdecydowanie nie; 14 sióstr, co stanowi 36%; w tym 9 – raczej nie i 6 – zdecydowanie nie) i wykazali stosunek obojętny (5 braci, co stanowi 15% i 2 siostry, co stanowi 5%). Niestety wśród biorących udział w badaniach były osoby, które obwiniały swoich rodziców za obciążanie ich dodatkowymi powinnościami (17 braci, co stanowi 50%; 22 siostry, co stanowi 56%). Do dodatkowych obowiązków słyszących sióstr należało przede wszystkim utrzymanie porządku w domu (23 odpowiedzi sióstr, 37%), gotowanie i przygotowanie posiłków (20 odpowiedzi sióstr, 32%), opiekowanie się młodszym niesłyszącym rodzeństwem (19 odpowiedzi sióstr, 31%), a dokładnie pojawiły się takie odpowiedzi: pomoc w odrabianiu zadań, pilnowanie wózka przed sklepem, obserwowanie rodzeństwa na placu zabaw, sprzątanie pozostawionego bałaganu przez niesłyszące rodzeństwo, czytanie bajek, usypianie brata lub siostry. Słyszący bracia respektowali decyzje swoich rodziców w zakresie takich dodatkowych obowiązków, jak: praca w gospodarstwie rolnym (21 odpowiedzi braci, 39%), pomaganie w domu (18 odpowiedzi braci, 33%), a także opiekowanie się młodszym niesłyszącym rodzeństwem (15 odpowiedzi braci, 28%), a mianowicie: odprowadzanie lub/i przyprowadzanie do przedszkola/szkoły, pilnowanie rodzeństwa na placu zabaw/ boisku sportowym, pomoc w odrabianiu prac domowych. Wśród

słyszącego rodzeństwa była również znacząca ilość, która nie dostrzegła sytuacji obciążenia ich przez rodziców dodatkowymi obowiązkami (15 braci, co stanowi 50% i 17 sióstr, co stanowi 44%). Pomimo faktu, że słyszący bracia i słyszące siostry byli zmuszani w większym stopniu poświęcać uwagę swojemu niesłyszącemu rodzeństwu, to jednak te czynności nie ograniczyły możliwości zaspokajania ich potrzeb czy zainteresowań (25 braci, co stanowi 74,5% i 29 sióstr, co stanowi 74%). Mniejsza liczba słyszącego rodzeństwa zadeklarowała, że obciążanie przez rodziców dodatkowymi obowiązkami przyczyniło się do ograniczenia realizacji ich marzeń, pragnień (9 braci, co stanowi 26,5% i 10 sióstr, co stanowi 26%). Z drugiej strony warto podkreślić, że niniejsza sytuacja rodzinna wpłynęła na autoocenę słyszącego rodzeństwa. Dzięki niesłyszącemu bratu i niesłyszącej siostrze zdobyli nie tylko więcej informacji o uszkodzeniu słuchu, ale dodatkowo dowiedzieli się o sobie, o swoich wadach i zaletach (19 odpowiedzi braci, 38% i 23 odpowiedzi sióstr, 38%), mogli obserwować samych siebie w nowych sytuacjach życiowych (16 odpowiedzi braci, 32% i 18 odpowiedzi sióstr, 30%), porównywać siebie z rodzeństwem niesłyszącym (8 odpowiedzi braci, 16% i 10 odpowiedzi sióstr, 17%), a także zdobywać informacje o sobie od niesłyszącego rodzeństwa (7 odpowiedzi braci, 14% i 9 odpowiedzi sióstr, 15%).

Rodzeństwo słyszące potrzebuje również różnych wymiarów wsparcia społecznego. Zdaniem respondentów kluczowe znaczenie ma wsparcie informacyjne, a dokładnie:

- uwzględnienie wiedzy dotyczącej zagadnień specyfiki funkcjonowania dziecka niesłyszącego (25 odpowiedzi braci, 32% i 26 odpowiedzi sióstr, 34%),
- objaśnienia o działaniu różnego rodzaju protez słuchowych wykorzystywanych przez niesłyszącego brata czy niesłyszącą siostrę (24 odpowiedzi braci, 31% i 19 odpowiedzi sióstr, 24%),
- udzielanie wskazówek ułatwiających porozumiewanie się z niesłyszącym rodzeństwem (16 odpowiedzi braci, 20,5% i 18 odpowiedzi sióstr, 23%),
- pomoc w zorganizowaniu kursu języka migowego (13 odpowiedzi braci, 16,5% i 15 odpowiedzi sióstr, 19%).

Zdecydowana większość słyszącego rodzeństwa podkreśliła również potrzebę wsparcia emocjonalnego (25 braci, co stanowi 73,5%; w tym 18 – raczej tak i 7 – zdecydowanie tak; 28 sióstr, co stanowi 72%; w tym 10 – raczej tak i 18 – zdecydowanie tak). Pozostali uznali, że nie potrzebują tego typu pomocy (9 braci, co stanowi 26,5%; w tym 6 – raczej nie i 3 – zdecydowanie nie; 11 sióstr, co stanowi 28%; w tym 7 – raczej nie i 4 – zdecydowanie nie). Słyszące siostry zaznaczyły, że powyższy wymiar wsparcia jest im potrzebny po to, aby przezwyciężyć lęki i obawę przed urodzeniem niesłyszącego dziecka (22 odpowiedzi sióstr, 32%), nie myśleć o życiu w napięciu, że same mogą stracić słuch (19 odpowiedzi sióstr,

27%), pomagać rodzicom i niesłyszącemu rodzeństwu w sytuacjach napięcia emocjonalnego (15 odpowiedzi siostr, 21%) i radzić sobie z niewłaściwymi postawami otoczenia (14 odpowiedzi siostr, 20%). W opiniach słyszących braci wsparcie emocjonalne również powinno pomagać w odzyskiwaniu sił w momentach emocjonalnych kryzysów (19 odpowiedzi braci, 39%), a także chronić przed życiem w napięciu, że im też się to może przydarzyć (14 odpowiedzi braci, 29%), strzec przed uszkodzeniem słuchu ich przyszłego dziecka (9 odpowiedzi braci, 18%) oraz pozwolić na zrozumienie zachowań niesłyszącego rodzeństwa (7 odpowiedzi braci, 14%). Kolejnym, oczekiwanym wymiarem wsparcia przez słyszące rodzeństwo jest wsparcie instrumentalne. W ich opiniach niniejszy wymiar wsparcia powinien im zapewnić uzyskanie rzeczowej wiedzy o różnych instytucjonalnych ofertach czy formach pomocy dostosowanych do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych niesłyszącego rodzeństwa, które powinny być jak najbliżej miejsca zamieszkania (22 odpowiedzi braci, 47% i 28 odpowiedzi siostr, 57%) i uwzględniać bezpłatną oraz kompleksową pomoc wielu specjalistów, takich jak: laryngolog, surdopsycholog, surdopedagog czy tłumacz języka migowego (18 odpowiedzi braci, 38% i 15 odpowiedzi siostr, 31%). Ponadto respondenci akcentowali, aby uregulowania prawne zapewniały większą dostępność dzieciom niesłyszącym do rehabilitacji (7 odpowiedzi braci, 15% i 6 odpowiedzi siostr, 12%). Oczekiwane wymiary wsparcia społecznego pomogą rodzeństwu poradzić sobie z nową sytuacją życiową i mogą być źródłem satysfakcji czy spełnienia się w realizacji roli rodzeństwa niesłyszącego brata czy niesłyszącej siostry.

Wnioski i refleksje końcowe

Wyniki z niniejszych badań świadczą, że płeć rodzeństwa nie była czynnikiem różnicującym podczas realizowanych przez nich ról społecznych w systemie rodzinnym. Bracia i siostry postrzegają przypisane role społeczne w sposób świadomy. Można przypuszczać, że jest to efektem rozumienia zasad, na których powinien być oparty właściwie funkcjonujący system rodziny. Pomimo trudności adaptacyjnych związanych z akceptacją faktu uszkodzenia słuchu brata czy siostry, słyszące dzieci starały się zrozumieć rzeczywiste możliwości rozwojowe osób słyszących i włączyć aktywnie w proces reorganizacji rodziny. Każdy z rodzeństwa, pomimo iż jest częścią powiązań i relacji systemowych, mogło zaspokoić indywidualne i ważne dla siebie potrzeby. Przeprowadzone badania, ze względu na charakter i wielkość próby powinny stanowić przyczynek do dyskusji na temat roli rodzeństwa słyszącego w rozwoju niesłyszącego brata lub niesłyszącej siostry.

Niezwykle ważnym postulatem pedagogicznym jest rozumienie przez rodziców rzeczywistych potrzeb rozwojowych słyszącego rodzeństwa i traktowanie ich

jako dzieci, które mają własną tożsamość i własny świat uczuciowy. Ważne, aby nie odnosić się do każdego dziecka tak samo, bo przecież one różnią się między sobą. Będzie to możliwe, jeżeli rodzice będą poświęcać im czas, przebywając z każdym z nich z osobna i chwalić dzieci, gdy postępują dobrze. Należy zachęcać dzieci również do samotnego spędzania czasu, a nie wyłącznie w towarzystwie rodzeństwa (oczywiście spędzanie wolnego czasu z rodzeństwem jest bardzo pożądane, ale warto dać dzieciom również szansę na spędzenie dni w samotności). Z drugiej strony dla dzieci niesłyszących współpraca z bardziej kompetentnym partnerem (w tym przypadku, z bratem lub siostrą słyszącą) będzie korzystniejsza dla ich rozwoju niż bawienie się czy spędzanie wolnych chwil osobno. Oprócz tego jest więc zasadne praktykowanie przez rodziców takiego wychowania, w którym główny nacisk będzie położony na wzajemną akceptację, wspieranie się w myśleniu, odczuwaniu czy marzeniach. Dwustronna identyfikacja przyczynia się do kształtowania tożsamości osoby. Posiadanie rodzeństwa można więc traktować jako zasoby, które tworzą bazę dla rozwoju indywidualnego. Pełnienie roli brata lub siostry w rodzinie z dzieckiem niesłyszącym związane jest z realizowaniem nie tylko osobistych planów, ambicji, ale również ze zrozumieniem potrzeb rodzeństwa. Bycie członkiem niniejszej rodziny nie stanowi kontraktu nakazów, zobowiązań na rzecz jedynie wspólnych i ściśle określonych zadań, ale daje możliwość wyboru, a wręcz dowolności w budowaniu ról rodzinnych. Dlatego tak istotne są bliskie i głębokie uczucia, relacje między rodzeństwem, które prowadzą do wzajemnego szacunku i zadowolenia, do podnoszenia wartości przystosowawczej. Wzajemne wsparcie, „liczenie na siebie” przyczyniają się do tego, że rodzeństwo tworzy relacje altruistyczne.

Należy postulować w Polsce organizowanie sieci wsparcia dla rodzeństwa słyszącego osób niesłyszących z różnymi układami zewnętrznymi, np. z instytucjonalnymi (poradnia psychologiczno-pedagogiczna, szkoła, organizacje społeczne, stowarzyszenia, fundacje, domy kultury), z lokalno-środowiskowymi (samorządy mieszkańców). Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej adresowane do słyszącego rodzeństwa mającego brata lub siostrę niesłyszącą powinny wpisywać się w aktualne strategie przystosowawcze i sposoby radzenia sobie oraz postępowania rehabilitacyjnego z pacjentem z uszkodzeniem słuchu i jego rodziną. Przy rozwiązaniach systemowych w nowej erze otochirurgii to właśnie rodzeństwo słyszące może być wykorzystane jako rehabilitacyjny rezerwuar rodziny czy grupa społecznego wsparcia.

Bibliografia

- Bat-Chava, Y., Martin, D. (2002), *Sibling relationships of deaf children: the impact of child and family characteristics*, *Rehabilitation Psychology*, 47 (1): 73–91.
- Capodieci S. (2006), *Rodzeństwo: Jaś i Małgosia czy Kain i Abel*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa.
- Cicirelli, V. (1985), *Sibling relationships throughout the life cycle* [in:] *The handbook of family psychology and therapy*, L. L'Abate (ed.), Dorsey Press, Homewood IL.
- Dykcik W. (2010), *Tendencje rozwoju pedagogiki specjalnej. Osiągnięcia naukowe i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Hosseinkhanzadeh A.A, Seyed Noori S.Z., Esapoor M., Yeganeh T. (2014), *Comparison of Siblings Relationships in Families with Mentally Retarded, Deaf and Nondisabled Children*, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 114: 14–18.
- Freud Z. (1997), *Totem i tabu. Kilka zgodności w życiu psychicznym dzikich i neurotyków*, Wydawnictwo KR, Warszawa.
- Kasten H. (1997), *Rodzeństwo: ideały, rywale, powiernicy*, Wydawnictwo Springer PWN, Warszawa.
- Liberska H. (2014), *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie* [w:] *Psychologia rodziny*, I. Janicka, H. Liberska (red.), PWN, Warszawa.
- Manor-Binyamini I., Abu-Ajaj O. (2012), *Coping of siblings of children with developmental disabilities in the Bedouin community*, *Research in developmental disabilities*, 33 (3): 825–831.
- Parens H. (1988), *Siblings in early childhood: Some direct observational findings*, *Psychoanalytic Inquiry*, 8: 31–50.
- Raghuraman R.S. (2008), *The emotional well-being of older siblings of children who are deaf or hard of hearing and older siblings of children with typical hearing*, *The Volta Review*, 108 (1): 5–35.
- Świętochowski W. (2014), *Rodzina w ujęciu systemowym* [w:] *Psychologia rodziny*, I. Janicka, H. Liberska (red.), PWN, Warszawa.
- Verte, S., Hebbrecht, L., Roeyers, H. (2006), *Psychological adjustment of siblings of children who are deaf or hard of hearing*, *The Volta Review*, 106 (1): 89–110.
- Willi J. (1996), *Związek dwojga. Psychoanaliza pary*, przekład: M. Szewcow-Szewczyk, Wydawnictwo Jacek Santorski & Co, Warszawa.
- Winnicott D.W. (2010), *Dziecko, jego rodzina i świat*, przekład: A. Bartosiewicz, Oficyna Igenium, Warszawa.